

Doprinos mračnih osobina ličnosti i moralnosti varanju u akademskom okruženju

Jambrešić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:012470>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

**DOPRINOS MRAČNIH OSOBINA LIČNOSTI I
MORALNOSTI VARANJU U AKADEMSKOM OKRUŽENJU**

Diplomski rad

Ivana Jambrešić

Mentor: doc.dr.sc. Jasmina Tomašić Humer

Osijek, 2018.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Studij: Diplomski studij psihologije

Ivana Jambrešić

**DOPRINOS MRAČNIH OSOBINA LIČNOSTI I
MORALNOSTI VARANJU U AKADEMSKOM OKRUŽENJU**

Diplomski rad

Društvene znanosti, polje psihologija, grana opća psihologija

Mentor: doc.dr.sc. Jasmina Tomašić Humer

Osijek, 2018.

Doprinos mračnih osobina ličnosti i moralnosti varanju u akademskom okruženju

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati obilježja varanja u akademskom okruženju te odnos varanja, mračnih osobina ličnosti i moralnog rasuđivanja. U istraživanju je sudjelovao ukupno $N=331$ sudionik, studenti Građevinskog fakulteta, Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti te Pravnog fakulteta u Osijeku. Sudionici su ispunjavali Test moralnog rasuđivanja (Proroković, 2016), Kratku skalu mračne trijade (Jones i Paulhus, 2012), Upitnik sadističkih tendencija (Paulhus i sur., 2010) te Skalu varanja u školi (Šimić Šašić i Klarin, 2009). Rezultati pokazuju postojanje spolnih razlika u iskazanoj učestalosti varanja, pri čemu su muškarci bili skloniji varanju u odnosu na žene. Također je utvrđeno postojanje razlika u učestalosti varanja s obzirom na fakultetsko usmjerenje, pri čemu su studenti Pravnog fakulteta bili manje skloni upuštati se u takve oblike nepoštenog ponašanja u odnosu na studente drugih fakultetskih usmjerenja. Muškarci i žene nisu se međusobno razlikovali u iskazivanju pozitivnih stavova prema varanju, a razlika u stavovima nije pronađena niti s obzirom na fakultetsku orijentaciju studenata. Psihopatija je bila značajan pozitivan prediktor kriterija Čestina varanja, dok se ostale mračne osobine nisu pokazale značajnim prediktorima niti jednog kriterija. Indeks moralnog rasuđivanja nije bio značajno povezan niti sa jednom drugom mjerom korištenom u istraživanju.

Ključne riječi: varanje, mračne osobine ličnosti, moralno rasuđivanje.

Contribution of the Dark Personality Traits and Morality to Cheating in Academic Settings

The aim of this research was to examine characteristics of the academic cheating, and the relation between cheating, dark personality traits and moral reasoning. The research was conducted on the sample of $N = 331$ participants, students of Faculty of Civil Engineering, Faculty of Education and Faculty of Law in Osijek. Participants completed The Test of Moral Reasoning (Proroković, 2016), Short Dark Triad (Jones i Paulhus, 2012), Varieties of Sadistic Tendencies (Paulhus i sur., 2010), and The Cheating Scale (Šimić Šašić, i Klarin, 2009). Results reveal gender differences, with male being more prone to cheating than women. There were also shown differences between different faculty orientations in cheating prevalence, with Law students being less prone to this kind of dishonest behaviour than students from two other colleges. Men and women did not differ in positive Attitudes towards Cheating, yet there were no differences between different faculty orientations in Attitudes toward Cheating. Psychopathy was significant positive predictor of the criterion Cheating Frequency, while other Dark Personalities were not significant predictors of any criteria. The Index of Moral Reasoning was not related to any other measure used in the research.

Key words: Academic Cheating, Dark Personality Traits, Moral Reasoning.

Sadržaj

Uvod.....	1
Moral.....	1
Mračna tetrada	3
Varanje u akademskom okruženju	6
Cilj, problemi i hipoteze istraživanja	9
Cilj istraživanja.....	9
Problemi	9
Hipoteze	10
Metoda.....	10
Sudionici	10
Postupak prikupljanja podataka	11
Mjerni instrumenti	11
Rezultati	13
Rasprava	22
Metodološki nedostaci istraživanja.....	28
Zaključak	30
Literatura.....	31

Uvod

Moral

Moral se definira kao skup načela i shvaćanja pravila, običaja i društvenih normi u određenom društvu (Kljaić, 2005, str. 273). Na temelju moralnih normi, ljudski se postupci vrednuju kao dobri ili loši, odnosno kao ispravni ili neispravni. Kohlberg (1976; prema Aybek, Çavdar i Özabacı, 2015) navodi kako moralnost predstavlja specifičan kognitivni koncept koji obuhvaća svjesnu procjenu i donošenje odluka vezanih uz pitanje pravednosti, nepravde, raspoznavanja dobrog i lošeg, te ponašanja u skladu s tom procjenom.

Premda različiti teorijski pravci u psihologiji proučavanju morala pristupaju s različitih točaka gledišta, danas su u istraživanju ovog područja najutjecajnije kognitivno-razvojne teorije (Hren, 2008). Prema ovom teorijskom okviru, moralno rasuđivanje podrazumijeva evaluaciju određenih ponašanja i situacija na temelju usporedbe tih ponašanja i situacija s moralnim principima i vrijednostima stečenim socijalnim učenjem i kritičnim prihvaćanjem modela ponašanja koji se promiču u društvu. Moralni je razvoj aktivni proces reorganizacije iskustava, u kojem se moralna pitanja sagledavaju iz nove perspektive (Aybek i sur., 2015).

Kohlbergova teorija moralnog razvoja objašnjava čovjekov moralni razvoj kroz čitav životni vijek, a predstavlja danas najutjecajniji model čovjekova moralnog razvoja (Lefkowitz, 2003; prema Hren, 2008). Kohlberg (1989; prema Mitrić-Aćimović, 2015) svojom teorijom pretpostavlja postojanje šest stupnjeva moralnog razvoja svrstanih u tri razine: predkonvencionalnu, konvencionalnu i postkonvencionalnu razinu; a svaka od te tri razine podijeljena je na dva podstupnja, koji predstavljaju temeljne promjene moralne perspektive osobe. Predkonvencionalna razina karakteristična je za djecu u dobi od 4 do 10 godina, kad postupno prelaze na konvencionalnu razinu (Păiși Lăzărescu, 2012). Do prelaska na postkonvencionalnu razinu dolazi tek krajem adolescencije, odnosno u mlađoj odrasloj dobi. Međutim, većina ljudi nikad ne dosegne tu razinu moralnog razvoja, te ostaju na konvencionalnoj razini moralnog razvoja (Kohlberg, 1986; prema Hren, 2008).

Prvi stupanj moralnog razvoja naziva se heteronomna moralnost, a obilježen je egocentrizmom mišljenja i nemogućnošću sagledavanja tuđih perspektiva. Moralne prosudbe na ovoj razini usmjerene su na poslušnost i izbjegavanje kazne. Drugi stupanj moralnog razvoja, stupanj osobnog interesa i razmjene, okarakteriziran je pragmatičnošću moralnog ponašanja. Pravila se poštuju dok su u skladu s osobnim interesom, a osobni interesi različitih pojedinaca

moгу se međusobno sukobljavati pa se na moral na ovom stupnju razvoja gleda kao na relativnu stvar, ovisnu o perspektivi osobe (Kohlberg, 1986; prema Hren, 2008).

S trećim stupnjem moralnog razvoja, stupnjem zajedničkih interpersonalnih očekivanja, odnosa i konformnosti, prelazi se na konvencionalnu razinu moralnog rasuđivanja. Na ovom stupnju moralnog razvoja moralno je ispravno ono što je u skladu s očekivanjima bliskih osoba, te se određuje na temelju stereotipnih uloga (dobra majka, dobar učenik i sl.). Na četvrtom stupnju moralnog razvoja pri procjenjivanju moralno ispravnog ponašanja zauzima se šira društvena perspektiva i usvaja važnost poštivanja zakona i normi kojima se štite svi članovi društva (Hren, 2008).

Moralno rasuđivanje postkonvencionalne razine moralnog rasuđivanja zasnovano je na perspektivi univerzalne pravde. Osoba na petom stupnju moralnog razvoja, stupnju temeljne pravde i društvenog ugovora svoje shvaćanje morala temelji na načelima koja se nalaze u osnovi pravila i normi. Zakoni se gledaju kao proizašli iz temeljnih moralnih načela, no prepoznaje se mogućnost sukobljavanja zakona i morala. Stupanj općih etičkih načela, šesti i završni stupanj moralnog razvoja, predstavlja vrhunac moralnog razvoja. Na ovom stupnju, moral je cilj, a ne sredstvo, a moralno ponašanje vođeno je temeljnim načelima koji su iznad zakona i društva (Hren, 2008). Šesti je stupanj moralnog razvoja najvećim dijelom ostao na razini teorije, a utvrđeno je kako je prelazak na ovu razinu moralnog rasuđivanja povezan više sa stupnjem obrazovanja, nego s maturacijom i dobi (Lind, 2015; prema Tokić i Nikolić, 2017).

Kohlberg (1986; prema Hren, 2008) je u svojoj teoriji pretpostavio kako je prelazak s jednog stupnja moralnog razvoja u drugi, napredniji stupanj, skokovit i ireverzibilan. Međutim, ova pretpostavka modela nije empirijski potvrđena u istraživanjima. Stoga, u svrhu boljeg razumijevanja mentalnih procesa u podlozi moralnih dilema, neki autori (npr. Turiel, 1983; prema Hren, 2008) razvijaju teorije kojima je cilj pojasniti nedosljednost Kohlbergovih razvojnih stupnjeva. U sklopu teorije domena (Turiel, 1983; prema Murdock i Stephens, 2007), bitno je razlikovati pravila iz moralne i konvencionalne domene. Naime, na ponašanja koja se odnose na ljudsku dobrobit i prava ljudi gledaju kao na moralne dileme, a posljedice njihova kršenja su ozbiljne, i mogu dovesti do teškog fizičkog ili psihičkog ozljeđivanja druge osobe; dok ponašanja u domeni društvenih konvencija obuhvaćaju različite običaje i norme, a njihovo kršenje ne dovodi do ozbiljnih posljedica. Dakle, Turielov model (Turiel, 1983; prema Hren, 2008) ne odbacuje Kohlbergovu teoriju, već pretpostavlja da pojedinac, unutar pojedinih stupnjeva moralnog razvoja prosuđuje i donosi odluke na temelju kontekstualnih faktora.

Jedan od glavnih faktora koji doprinose moralnom razvoju jest edukacija, odnosno, školovanje (Rest, 1986; prema Lind, 2015). Iako se pohađanje studija pokazalo povezano s

prelaskom na najviše razine moralnog razvoja, istraživanjima (npr. Lind, 2015) se utvrdilo kako na moralni razvoj studenata velikim dijelom utječe akademska klima, koja je često određena akademskom orijentacijom. Ovisno o odabranom smjeru studiranja, neki studenti više su izloženi moralnim dilemama te posljedično dosežu više razine postkonvencionalnog moralnog rasuđivanja (King i Mayhew, 2002). Rest i Narvaez (1994; prema Tokić i Nikolić, 2017) tako navode da fakultetska usmjerenja koja kod studenata potiču propitivanje i testiranje hipoteza rezultiraju višim razinama moralnog rasuđivanja, za razliku od fakultetskih usmjerenja orijentiranih prvenstveno na razvoj karijere (npr. ekonomisti). Tokić i Nikolić (2017) kao posebnu kategoriju navode studente prava te ističu da, premda ovaj studij pripada kategoriji društvenih znanosti, ima nekih specifičnosti. Studenti prava mogli bi biti prvenstveno usmjereni na poštivanje zakona, što ih u nekim situacijama udaljava od rješenja do kojih bi došli ako bi se vodili moralnim načelima. Na taj način, studij prava može dovesti do regresije ili stagnacije moralnog razvoja kod studenata ove discipline.

Mračna tetrađa

Stabilne crte ličnosti jedan su od ključnih prediktora za objašnjenje različitih oblika ljudskog ponašanja, a izuzetak nije ni amoralno i neetično ponašanje. Proučavanjem negativnog aspekta ljudskog ponašanja, istraživači su definirali jedinstven konstrukt specifičnih crta ličnosti povezanih s amoralnim i antisocijalnim ponašanjem. Taj konstrukt poznat je pod nazivom Mračna Trijada, a obuhvaća psihopatiju, narcizam i makijavelizam (Paulhus i Williams, 2002; prema Međedović i Petrović, 2015). Međutim, novijim su istraživanjima utvrđeni nedostaci postojećeg modela, te je u već postavljeni teorijski okvir, dodan novi, četvrti konstrukt, nazvan subkliničkim sadizmom (Međedović i Petrović, 2015).

Konstrukti mračne tetrađe: psihopatija, narcizam, makijavelizam i sadizam, dijele dio zajedničke varijance, no svaki od njih također sadrži jedinstvene karakteristike, koje ih čine nezavisnim osobinama. Svi navedeni konstrukti smatraju se socijalno nepoželjnim osobinama, a karakteriziraju ih zlonamjerno i neprilagođeno ponašanje, težnja vlastitoj promociji, dvoličnost, emocionalna hladnoća i agresivnost (Bulut, 2017). Razlog djelomičnog preklapanja ovih konstrukata je u zajedničkoj osnovi: nedostatku empatije. Premda dijele zajedničku osnovu, kod ovih se konstrukata ona različito manifestira te, iako povezani, oni su homogeni fenomeni koji objašnjavaju različite oblike nemoralnog ponašanja (Paulhus, 2014; prema Bulut, 2017).

Psihopatija se tradicionalno smatra najvažnijim konstruktom mračne tetrađe. Definira se kao crta ličnosti okarakterizirana impulzivnošću, manjkom grižnje savjesti i traženjem

uzbuđenja (Campbell i sur., 2009). Nadalje, nepošteni oblici ponašanja, površan šarm te nedostatak empatije i kajanja bitne su značajke psihopatije (Paulhus i Williams, 2002; prema Plouffe, Saklofske i Smith, 2017). Na uzorku parova jednojajčanih i istospolnih dvojajčanih blizanaca je dobiveno da su visoki rezultati na skalama psihopatije negativno povezani i sa stupnjem moralnog razvoja, a navodi se kako je za psihopatiju karakterističan i moralni deficit (Campbell i sur., 2009). Istraživanja dosljedno pokazuju negativnu povezanost između mračnih osobina ličnosti i moralnosti, a povezanost je najveća kod psihopatskih ličnosti (Arvan, 2012; prema Furnham, Richards i Paulhus, 2013).

Narcizam je određen traženjem pažnje, vjerovanjem u vlastiti ogroman uspjeh ili moć, grandioznošću, te isticanjem vlastite veličine i važnosti (Emmons, 1987; prema Plouffe i sur., 2017). Za osobe s visokim rezultatom na skalama narcizma karakteristična je potreba da joj se drugi dive, nedostatak empatije, dominacija, superiornost, arogancija, te sklonost iskorištavanju drugih u svrhu ostvarivanja vlastitih ciljeva (Jonason i sur., 2012; prema Međedović i Petrović, 2016). Ono što ovu mračnu osobinu čini distinktivnom od ostalih mračnih osobina ličnosti jest njezina nepovezanost s namjernim nanošenjem fizičke boli nevinim osobama (Trémolière i Djeriouat, 2016). Povezanost ovog konstrukta sa subskalama psihopatije i makijavelizma manja je od međusobne povezanosti ovih dvaju konstrukata (Lee i Ashton, 2005; prema Međedović i Petrović, 2015).

Obmanjivanje, manipulacija, korištenje prijevara i laskanja u svrhu vlastitog probitka temeljne su značajke makijavelizma, pa se nerijetko ova mračna osobina povezuje s izrekom „cilj opravdava sredstvo“ (Jakobwitz i Egan, 2006; prema Plouffe i sur., 2017). Osim toga, za ovu osobinu ličnosti, karakteristična je izrazito niska razina empatije (Furnham i sur., 2013) pa neki autori (Rauthmann i Kolar, 2013; prema Pavlović, 2017) navode kako se na makijavelizam gleda jednako negativno kao i na psihopatiju, te su te dvije osobine ličnosti prozване „zlim duetom“ dok se, suprotno tome, narcizam procjenjuje nešto manje društveno nepoželjnim. Psihopatija i makijavelizam u uskoj su vezi s kršenjem moralnih pravila bez da osjećaju sram, krivnju i žaljenje (DeLisi i sur., 2014; prema Međedović i Petrović, 2016). Grigoras i Wille (2016; prema Pavlović, 2017) u svom su istraživanju također ukazali na sličnost konstrukata psihopatije i makijavelizma, s temeljnom razlikom dezinhibicije, koja se smatra jednom od ključnih značajki psihopatije, ali ne i makijavelizma.

Kako je glavna poveznica mračnih osobina ličnosti upravo emocionalna hladnoća, sadizam, čija je glavna odrednica uživanje u patnji drugih, odličan je kandidat za četvrtog člana ovog mračnog skupa. Sadizam je osobina ličnosti koja se ogleda kroz direktni užitek koji osoba dobiva iz kontrole, dominacije ili patnje drugih (Meloy, 1997; prema Bulut, 2017). Ova crta

ličnosti uspješan je prediktor nanošenja fizičke ili psihološke boli drugima (Reidy, Zeichner i Seibert, 2006; prema Međedović i Petrović, 2015), te se pokazala značajnim prediktorom kriminalnog ponašanja, čak i kad su ostale tri mračne osobine bile kontrolirane (Chabrol, Van Leeuwen, Rodgers i Séjourné, 2009; prema Međedović i Petrović, 2015). Ono što je karakteristično za sadizam jest da dijeli neke bitne odrednice sa psihopatijom, a to su primjerice, potreba za stimulacijom, impulzivnost, nedostatak empatije i žaljenja. Upravo zbog toga, sadizam je smatran izrazito socijalno averzivnom osobinom, (Trémolière i Djeriouat, 2016). Reidy, Zeichner i Seibert (2011; prema Trémolière i Djeriouat, 2016) navode kako se osobe visoko na skalama sadizma češće uključuju u agresivna djela, bez da su bile prethodno provocirane, dok Chabrol i suradnici (2009; prema Trémolière i Djeriouat, 2016) ističu kako je sadizam značajan korelat različitih oblika antisocijalnog ponašanja kod srednjoškolaca.

Glenn i suradnici (2009; prema Jonason i sur., 2015) navode kako je psihopatija crta ličnosti najviše povezana sa zanemarivanjem moralnih normi, u svrhu postizanja osobnih ciljeva, dok Jonason i Webster (2012; prema Jonason i sur., 2015) ističu kako je makijavelizam povezan sa moralnom fleksibilnošću, što ih čini prilagodljivima na zahtjeve situacije, odnosno oni će se ponašati u skladu s moralnim normama kada će im takvo ponašanje donijeti neku osobnu korist, a odbacit će ih u situacijama kada im ne koriste. Nasuprot tome, Raskin i Terry (1988; prema Jonason i sur., 2015) navode kako je narcizam pozitivno povezan s moralnim ponašanjem, budući da osobe visoko na narcizmu na taj način dobivaju socijalno odobravanje za kojim toliko žude. Sadizam je, uz psihopatiju, mračna osobina koja najjače korelira s tendencijom zanemarivanja namjere protagonista u moralnim dilemama. Pokazao se značajnim prediktorom minimaliziranja utjecaja namjere protagonista moralnih dilema, kada su kontrolirane varijable kognitivne i emocionalne empatije. Dakle, sadizam nije samo značajan prediktor moralnog rasuđivanja, već doprinosi objašnjenju posebnog dijela varijance, koji nije moguće objasniti emocionalnim deficitom mračne trijade (Trémolière i Djeriouat, 2016).

Rauthmann i Kolar (2012; prema Jonason i sur., 2015) također navode kako mračne osobine nisu socijalno nepoželjne u jednakoj mjeri, dok neki autori (Furnham i sur., 2013) idu korak dalje i navode kako sve mračne osobine, uz maladaptivne, imaju također i neke adaptivne elemente. Kurt i Paulhus (2008; prema Jonason i sur., 2015), uz nepoželjnost mračnih osobina ličnosti u socijalnim interakcijama smatraju kako osobe koje u značajnoj mjeri posjeduju ove osobine imaju osobnu korist od njih, čime se pokazalo kako se ovim sklopom osobina ličnosti postiže osobna korist na račun grupnih interesa. Primjerice, Furnham (2010; prema Furnham i sur., 2013) navodi kako mračne osobine ličnosti, u kombinaciji s nekim poželjnim karakteristikama kao što su visoka inteligencija i fizička privlačnost, koriste pojedincu da se

probije do visokih pozicija. Hogan (2007; prema Furnham i sur., 2013) nadalje ističe da mračne osobine ličnosti doprinose poslovnom uspjehu, no ne pomažu kada su u pitanju interpersonalni odnosi na radnom mjestu.

Istraživanjem postojanja spolnih razlika u osobinama mračne trijade i tetrade, pokazalo se kako je prevalencija ovih osobina ličnosti značajno veća među muškarcima nego među ženama. Međutim, istraživači (Jonason i sur., 2013; prema Jonason i sur., 2015) navode kako do ovih razlika dolazi prvenstveno zbog razlika u vrijednostima između muškaraca i žena. Dok su muškarci češće orijentirani individualistički i kompetitivno, žene su sklonije usvojiti prosocijalno usmjerene vrijednosne sustave (Jonason i sur., 2010). Nadalje, muškarci su znatno manje empatični od žena, što sve zajedno pridonosi njihovom lakšem prihvaćanju patnje drugih ljudi, a takav obrazac prihvaćanja posreduje razvoju mračnih osobina ličnosti. Zaključno, spolne razlike u mračnim osobinama dobivene istraživanjima, najvećim dijelom proizlaze iz različitih vrijednosnih sustava koje usvajaju muškarci i žene.

Varanje u akademskom okruženju

Posljednjih godina, s porastom važnosti obrazovanja, osobnog uspjeha i financijske sigurnosti, te napretkom novih tehnologija, došlo je do ekspanzije ponašanja usmjerenih na postizanje vlastitih ciljeva, bez obzira na sredstva kojima će se ti ciljevi ostvariti. Kako se djeci od najranije dobi nameću standardi izvrsnosti, ona već u školi pribjegavaju varanju kako bi to i postigla (Eisenberg, 2004; prema Štambuk, Maričić i Hanzec, 2015). Zastupljenost ovakvog ponašanja velikim dijelom ovisi o kulturalnim postavkama društva i o društvenoj (ne) prihvatljivosti takvog ponašanja, a hrvatsko društvo na varanje u akademskom okruženju gleda kao na prihvatljiv, pa čak i poželjan oblik ponašanja (Štambuk i sur., 2015).

Varanjem u akademskom okruženju smatra se korištenje nelegalnih izvora pribavljanja i upotrebe informacija u svrhu poboljšanja vlastitog ispita ili ocjene (Eisenberg, 2004; prema Šimić Šašić i Klarin, 2009). Akademsko varanje se u istraživanjima promatra s moralnog aspekta, a proučava se u sklopu Kohlbergove teorije moralnog razvoja. U skladu s tim teorijskim okvirom istraživanja, akademsko varanje se smatra povredom akademskog integriteta (Kitahara, Westfall i Mankelwicz, 2011; prema Štambuk i sur., 2015). Cizek (2004; prema Štambuk i sur., 2015) nudi prošireno shvaćanje akademskog varanja, pri čemu se ono može definirati kao bilo koje svjesno i namjerno ponašanje kojim se: krše pravila rješavanja testa ili zadatka; omogućuje nepoštena prednost nekog studenta nad drugima; ili umanjuje točnost stvarne procjene studentove izvedbe.

Implicitne teorije varanja smatraju kako varanje u akademskom okruženju nije toliko učestalo, međutim u većini istraživanja (npr. Whitley, 1998; prema Pavlin-Bernardić, Rovani i Pavlović, 2017) se pokazalo kako se čak 60-90% srednjoškolaca i studenata upušta u neki oblik nepoštenog ponašanja u akademskom okruženju. Nadalje, Newstead i suradnici (1996; prema Šimić Šašić i Klarin, 2009) navode kako se svega 12% sudionika u njihovom istraživanju izjasnilo kako nisu sudjelovali u nepoštenim aktivnostima u akademskom okruženju. Hrabak i suradnici (2004; prema Šimić Šašić i Klarin, 2009) također navode kako se 94 % studenata Medicinskog fakulteta u Zagrebu upuštalo u neki oblik navedenog ponašanja barem jednom u toku studija. Neki od često korištenih nepoštenih ponašanja u akademskom okruženju su: korištenje bilješki za vrijeme ispita, prepisivanje od drugih studenata i učenika za vrijeme ispita, izmišljanje ili falsificiranje podataka (McCabe i Treviño, 1997; prema Pavlin-Bernardić i sur., 2017), predavanje tuđih radova kao vlastitih, plagiranje online izvora ili stručne literature, te dopuštanje drugima da prepisu njihove domaće uratke (O'Rourke i sur., 2010; prema Pavlin-Bernardić i sur., 2017).

Premda podaci nisu u potpunosti konzistentni, visoka prevalencija varanja na srednjoškolskoj i fakultetskoj razini obrazovanja nije u skladu s Kohlbergovom teorijom moralnog razvoja, prema kojoj se većina ljudi nalazi na četvrtom stupnju, odnosno na konvencionalnoj razini moralnog razvoja, na kojoj je varanje zabranjeno i predstavlja oblik nedoličnog ponašanja (Šimić Šašić i Klarin, 2009). Nadalje, pojedinci kroz akademsku izobrazbu prelaze na postkovencionalnu razinu moralnog razvoja, na kojoj se, zbog internalizacije važnosti poštivanja moralnih pravila, očekuje još manja učestalost varanja.

U skladu s ovim paradoksom, neki autori (npr. Malinowski i Smith, 1985; prema Šimić Šašić i Klarin, 2009) su utvrdili postojanje negativne korelacije između varanja i viših stupnjeva moralnog razvoja. Miller, Shoptaugh i Wooldridge (2011) nude jednostavno rješenje ovakve povezanosti: premda postoji realna opasnost od vanjske kazne te moralna zabrana upuštanja u nemoralne oblike ponašanja u akademskom okruženju, studenti se ipak upuštaju u takve aktivnosti zbog dobiti koju za njih imaju takva ponašanja. Nadalje, Murdock i Stephens (2007) nude nešto složenije objašnjenje ovog fenomena te navode kako većina studenata na varanja u akademskom okruženju niti ne gleda kao na moralno pitanje, već ga smatraju kršenjem društvenih konvencija. Zbog toga što studenti znatno manje ozbiljno pristupaju ponašanjima koja obuhvaćaju društvene konvencije, upuštanje u akademsko varanje biti će znatno češće nego što bi bilo u slučajevima da na varanje gledaju kao na moralni problem.

Blasi (1980; prema Murdock i Stephens, 2007) nudi još jedno moguće objašnjenje nepovezanosti moralnog rezoniranja i akademskog varanja. On ističe kako su ljudi skloni

racionalizirati vlastita nepoželjna ponašanja. Na taj način, takva ponašanja ne narušavaju pozitivnu sliku o samom sebi, pa će u situacijama kada je moguće umanjiti vlastitu odgovornost i krivnju za takva ponašanja, i varanje biti vjerojatnije.

Razloge akademskog varanja općenito je moguće podijeliti u dvije osnovne skupine: internalni i eksternalni (Björklund i Wenestam, 1999; prema Šimić Šašić i Klarin, 2009). Neki od najčešćih internalnih razloga akademskog varanja su: pritisak zbog ocjena, usporedba s drugim učenicima i/ili studentima, manjak vremena, izloženost stresu, percepcija prihvatljivosti takvog ponašanja, potreba za prihvaćanjem od strane drugih učenika, iskustva neuspjeha, očekivanje uspjeha, lijenost i slično. Od eksternalnih razloga akademskog varanja najčešće se navode: veličina razreda, raspored sjedenja, težina i osobna važnost ispita, nedovoljan nadzor od strane nastavnika i slično (Šimić Šašić i Klarin, 2009). Učenici srednjih škola mišljenja su da je varanje prisutno jer se oni koji varaju ne kažnjavaju, te da je varanje u ljudskoj prirodi i prema tome, očekivano.

Varanje u akademskom okruženju istraživalo se s osvrtnom na individualne faktore, te se utvrdilo kako varijable spol, prosječna ocjena, radna etika, ponašanje tipa A, kompetitivnost te samopoštovanje mogu utjecati na prevalenciju varanja (McCabe i sur., 2001; prema Šimić Šašić i Klarin, 2009). Pokazalo se kako stariji učenici, te učenici s višim ocjenama manje varaju od mlađih i učenika lošijeg školskog uspjeha (McCabe i Trevino, 1997; prema Šimić Šašić i Klarin, 2009). Učenici s višom radnom etikom manje su skloni uključivanju u nepoštene oblike ponašanja u akademskom okruženju (Eisenberger i Shank, 1985; prema Šimić Šašić i Klarin, 2009), a učenici i studenti visokog samopoštovanja varaju manje od onih s izraženom potrebom za odobravanjem i niskim samopoštovanjem (Lobel i Levanon, 1988; prema Šimić Šašić i Klarin, 2009).

Rezultati istraživanja o odnosu spola i akademskog varanja nisu konzistentni. Naime, premda se tradicionalno smatra kako su muškarci više skloni akademskom varanju u odnosu na žene, novijim istraživanjima nije utvrđena statistički značajna spolna razlika niti u stavovima prema varanju, niti u učestalosti varanja u akademskom okruženju (Šimić Šašić i Klarin, 2009). Žene su tradicionalno odgajane da preuzmu socijalnu ulogu u kojoj poštivaju pravila, međutim, u posljednjim desetljećima učestalost akademskog varanja kod žena se znatno povećao. McCabe i Trevino (1996; prema Šimić Šašić i Klarin, 2009) navode kako razlog za nestajanje ove spolne razlike leži u činjenici da žene više ne preuzimaju tradicionalne socijalne uloge, već se angažiraju u područjima kao što su poduzetništvo, znanost i tehnika, a koja su tradicionalno bila rezervirana isključivo za muškarce.

Mračna trijada još je jedan konstrukt nerijetko povezan s različitim oblicima nemoralnog ponašanja, pa je, između ostaloga, utvrđena povezanost ovih osobina ličnosti s akademskim varanjem i plagijarizmom, a psihopatija kao crta ličnosti se pokazala kao najbolji prediktor ovakvih oblika nemoralnog ponašanja (Williams, Nathanson i Paulhus, 2010). Sve mračne osobine povezuju se s povećanim naporima za postizanjem vlastitog probitka, neovisno o sredstvima koja su potrebna da se do tog cilja i dođe (Pavlović, 2017).

Dosadašnja istraživanja u području akademskog varanja na hrvatskim uzorcima bavila su se pitanjima prevalencije varanja na uzorcima učenika i studenata (npr. Šimić Šašić i Klarin, 2009), interpersonalnih odrednica akademskog varanja (npr. Štulić, 2014), te stavovima i ponašanjima učitelja u situacijama povrede akademskog integriteta (npr. Štambuk i sur., 2015). Tokić i Nikolić (2017) su se u svom istraživanju bavile pitanjem odnosa moralnog razvoja i fakultetskog obrazovanja, kao i razlika u moralnom razvoju s obzirom na različitu fakultetsku orijentaciju studenata. S obzirom da se moralni razvoj dovodi u vezu s (ne)moralnim oblicima ponašanja, ovim istraživanjem nastojat će se utvrditi razlika između različitih fakultetskih usmjerenja u učestalosti varanja u akademskom okruženju, kao i razlika u prihvatljivosti ovakvih oblika ponašanja s obzirom na fakultetsko usmjerenje studenata. Nadalje, istraživanja provedena u svijetu (npr. Nathanson i sur., 2006; prema Furnham i sur., 2013) ističu povezanost mračnih osobina ličnosti sa amoralnim ponašanjima, a između ostaloga i s varanjem i plagijarizmom. Ovim istraživanjem će se, koliko je poznato istraživačima, po prvi put na hrvatskom uzorku istražiti odnos mračnih osobina ličnosti, moralnog rasuđivanja te čestine varanja i stava prema varanju u akademskom kontekstu.

Cilj, problemi i hipoteze istraživanja

Cilj istraživanja

Ispitati obilježja varanja u akademskom okruženju te odnos varanja, mračnih osobina ličnosti i moralnog rasuđivanja.

Problemi

1. Ispitati značajke varanja u akademskom okruženju (čestina varanja i stav prema varanju).
2. Provjeriti doprinos osobina ličnosti mračne tetrade (makijavelizam, narcizam, psihopatija i subklinički sadizam) i moralnog rasuđivanja sklonosti varanju u akademskom okruženju.

Hipoteze

1. Sudionici različitih demografskih karakteristika (spol, vrsta fakulteta) postizat će različite rezultate na skali varanja u akademskom okruženju, pri čemu će studenti društvenog usmjerenja (Pravni fakultet) postizati više rezultate u čestini i pozitivnom stavu prema varanju u akademskom okruženju u odnosu na studente tehničkog usmjerenja (Građevinski fakultet) i humanističkog usmjerenja (Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti), dok će studenti tehničkog usmjerenja postizati više rezultate na tim skalama u odnosu na studente humanističkih usmjerenja. Što se tiče spola, s obzirom na nekonzistentnost nalaza ranijih istraživanja, ne očekuje se postojanje spolnih razlika niti u čestini niti u stavovima prema varanju u akademskom okruženju.
2. Makijavelizam, narcizam, psihopatija, subklički sadizam, te moralno rasuđivanje značajno će doprinosti objašnjenju varijance sklonosti varanju u akademskom okruženju. Očekuje se kako će sudionici koji postižu više rezultate na subskalama mračne tetrade postizati više rezultate i u čestini varanja kao i pozitivnijem stavu prema varanju u akademskom okruženju pri čemu će psihopatija biti najznačajniji prediktor rezultata na obje subskale. Nadalje, sudionici s visokim rezultatima na testu moralnog rasuđivanja manje će biti skloni varanju u akademskom okruženju te će pokazivati manje pozitivan stav prema takvim aktivnostima.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovao ukupno $N = 331$ sudionik (studenti preddiplomskih i diplomskih studija Građevinskog, Pravnog i Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku). Zbog nesavjesnog ispunjavanja upitnika (vizualnom provjerom utvrđeno nepostojanje varijabiliteta u odgovorima), iz obrade je isključeno $N = 57$ sudionika pa je statistička obrada provedena na ukupno $N = 274$ sudionika, od toga: Građevinski fakultet ($N = 93$), Pravni fakultet ($N = 78$), te Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti ($N = 103$). Od ukupnog broja sudionika, 195 je bilo ženskog spola (71.2 %). Broj sudionika muškog spola na Građevinskom fakultetu iznosio je $N = 58$, a ženskih $N = 40$. Što se tiče Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti, muških ispitanika je bilo $N = 8$, a ženskih $N = 94$. Broj muških sudionika Pravnog fakulteta bio je $N = 17$, a ženskih $N = 78$. Dob sudionika kretala se u rasponu od 19 do 28 godina, a prosječna dob iznosila je $M = 20.78$ ($SD = 1.690$) godine.

Postupak prikupljanja podataka

Prije provedbe istraživanja prikupljene su suglasnosti dekana fakulteta na kojima je planirano provođenje istraživanja. Istraživanje je provedeno grupno, u sklopu nastave. Na početku je sudionicima pročitana kratka uputa, naglašeno im je kako je istraživanje u potpunosti anonimno i dobrovoljno te su zamoljeni da sudjeluju u istraživanju. Također im je naglašeno da u bilo kojem trenutku istraživanja imaju pravo odustati od sudjelovanja, te su im potom podijeljeni upitnici. Sudionici su ispunili Upitnik demografskih karakteristika (spol, dob, fakultet, godina studija), Test moralnog rasuđivanja, Kratku skalu mračne trijade, Upitnik sadističkih tendencija, Skalu varanja u školi. Osim navedenih, sudionici su popunili još neke upitnike (koji su se koristili u sklopu šireg istraživanja), a nisu korišteni u ovom radu. Ispunjavanje upitnika u prosjeku je trajalo 50 minuta. Na kraju istraživanja, sudionicima je rečeno da, u slučaju eventualnih nejasnoća ili uznemirenosti, kontaktiraju istraživače.

Mjerni instrumenti

Test moralnog rasuđivanja (TMR; Proroković, 2016) sastoji se od dvije moralne dileme u kojima akter priče donosi određenu odluku. Za donešenu odluku ponuđeno je šest pro i kontra argumenata koji su po svom sadržaju prilagođeni Kohlbergovim fazama moralnog razvoja. Zadatak sudionika je na skali od šest stupnjeva procijeniti u kojoj mjeri su mu predloženi argumenti prihvatljivi, čime se omogućuje procjena „optimalnih“ odgovora na šest teoretskih razina moralnog rasuđivanja. Kao mjera moralnog rasuđivanja, koristi se IMR (indeks moralnog rasuđivanja), koji se temelji na procjeni odstupanja od „optimalnog profila“. Definiranje optimalnog profila polazi od pretpostavke kako će osoba s najvećom razinom moralnog rasuđivanja biti ona koja procjenjuje najvažnijim argumentom (u potpunosti prihvatljivim) onaj koji predstavlja najviši, šesti stupanj moralnog rasuđivanja, za jedan stupanj manje prihvatljivim procjenjuje argument koji predstavlja peti stupanj i tako redom do onog argumenta koji predstavlja najniži, prvi stupanj moralnog rasuđivanja, a koji procjenjuje kao potpuno neprihvatljiv argument. IMR varira u rasponu od 0 do 1. Niži IMR ukazuje na nižu razinu moralnog rasuđivanja, a viši rezultat na višu razinu. Pouzdanost unutarnje konzistencije testa je zadovoljavajuća i iznosi $\alpha = .79$ (Proroković, 2016). Pouzdanost unutarnje konzistencije testa na uzorku ovog istraživanja također je zadovoljavajuća i iznosila je $\alpha = .78$.

Kratka skala mračne trijade (*engl. Short Dark Triad*; Jones i Paulhus, 2012) sastoji se od ukupno 27 čestica. Pomoću prvih devet čestica mjeri se makijavelizam, idućih devet narcizam, a posljednjih devet psihopatija. Zadatak sudionika je označiti stupanj svog slaganja

koristeći skalu Likertovog tipa od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem) sa svakom od navedenih tvrdnji. Ukupni rezultat na pojedinoj subskali formira se kao aritmetička sredina sudionikovih odgovora na odgovarajućim česticama. Koeficijenti pouzdanosti subskala na različitim uzorcima kretali su se u rasponu od $\alpha = .70$ do $\alpha = .80$ (Jones i Paulhus, 2014). Pouzdanosti subskala na hrvatskom uzorku bile su umjereno visoke ($\alpha = .74$ za makijavelizam, $\alpha = .69$ za narcizam i $\alpha = .73$ za psihopatiju; Wertag, Vrselja i Tomić, 2011). Pouzdanosti subskala na uzorku ovog istraživanja iznosile su $\alpha = .78$ za makijavelizam, $\alpha = .75$ za narcizam; te $\alpha = .73$ za psihopatiju.

Upitnik sadističkih tendencija (*engl. Varieties of Sadistic Tendencies-VAST*; Paulhus i sur., 2010) koristi se za mjerenje sadizma. Upitnik se sastoji od 16 čestica, a sudionik procjenjuje vlastito slaganje sa svakom česticom na skali Likertova tipa od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Prvih sedam čestica mjere vikarijski sadizam, dok preostalih sedam mjeri izravni sadizam. Ukupni rezultat na pojedinoj subskali formira se kao aritmetička sredina sudionikovih odgovora na odgovarajućim česticama. Koeficijenti pouzdanosti za subskale kretali su se od $\alpha = .77$ do $\alpha = .83$ za izravni sadizam te $\alpha = .81$ do $\alpha = .84$, za vikarijski sadizam, dok je pouzdanost cijele skale iznosila od $\alpha = .85$ do $\alpha = .92$ (Paulhus i sur., 2011). Pouzdanost na uzorku ovog istraživanja iznosila je $\alpha = .74$ za vikarijski sadizam; $\alpha = .55$ za izravni sadizam; dok je pouzdanost ukupne skale iznosila $\alpha = .76$. Za potrebe ovog istraživanja korišten je samo ukupni rezultat za skalu sadizma, dok rezultati pojedinih subskala nisu uzeti u obzir prilikom obrade.

Skala varanja u školi (Šimić Šašić i Klarin, 2009) koristi se za mjerenje sklonosti varanju na ispitima. Skala je modificirana za potrebe ovog istraživanja, a sastoji se od ukupno 10 tvrdnji kojima se opisuju bihevioralne manifestacije studentskog varanja (npr. „Prepisujem od drugih na pismenom ispitu“; „Dopuštam drugim studentima da prepisu od mene na pismenom ispitu.“). Zadatak sudionika je označiti koliko često se ponašaju na određeni način na skali Likertovog tipa od 1 (nikada) do 5 (jako često) te koliko su im određena ponašanja prihvatljiva, na skali Likertovog tipa od 1 (potpuno neprihvatljivo) do 5 (potpuno prihvatljivo). Rezultat na svakoj od subskala (čestina varanja i stav prema varanju u akademskom okruženju) formira se kao aritmetička sredina odgovora na čestice koje pripadaju tom faktoru. Koeficijenti unutarnje konzistencije subskala su zadovoljavajući, te iznose $\alpha = .84$ te $\alpha = .87$ (Štambuk i sur., 2015). Koeficijenti pouzdanosti na uzorku ovog istraživanja iznosili su $\alpha = .86$ za subskalu čestine varanja; te $\alpha = .88$ za subskalu stavova prema varanju.

Rezultati

U svrhu provedbe statističke analize, formirane su ukupne vrijednosti korištenih skala. Na temelju Testa moralnog rasuđivanja formiran je indeks moralnog rasuđivanja; na temelju Kratke skale mračne trijade izračunati su ukupni rezultati na tri subskale: makijavelizam, narcizam i psihopatija; na temelju Upitnika sadističkih tendencija izračunata je mjera ukupnog rezultata na skali sadizma; dok su na temelju Skale varanja u školi izračunati rezultati za subskale čestine varanja i stava prema varanju.

U tablici 1. nalaze se deskriptivni podaci za svih sedam varijabli, rezultati Kolmogorov-Smirnovljeva (K-S) testa, kojima je testiran normalitet distribucija te indeksi nagnutosti i indeksi spljoštenosti svih varijabli. Iz tablice je vidljivo kako se većina varijabli ne distribuira normalno, s iznimkom varijabli indeks moralnog rasuđivanja (IMR) i narcizam.

Premda za većinu varijabli kriteriji za normalnost distribucija nisu zadovoljeni, Kline (1998) navodi da za varijable koje značajno odstupaju od normalne distribucije opravdano primijeniti parametrijske testove ako je indeks nagnutosti < 3 te indeks spljoštenosti < 10 . Varijabla makijavelizma zadovoljava ovaj kriterij za primjenu parametrijskih testova, dok ostale varijable: psihopatija, sadizam, čestina varanja te stav prema varanju, ne zadovoljavaju niti ovaj preduvjet primjene parametrijskih postupaka.

Tablica 1. Aritmetičke sredine, standardne devijacije, najmanje i najveće vrijednosti, rezultati Kolmogorov-Smirnovljeva testa (K-S) te indeksi nagnutosti i spljoštenosti za varijable indeks moralnog rasuđivanja, makijavelizam, narcizam, psihopatija, sadizam, čestina varanja, te stav prema varanju ($N = 274$).

	Varijabla	M	SD	Min	Max	K-S	p	Nagnutost	Spljoštenost
Moralno rasuđivanje	Indeks moralnog rasuđivanja (IMR)	0.49	0.076	0.26	0.73	0.031	.200	-0.05	0.46
Mračna tetrada	Makijavelizam	2.82	0.668	1.33	5.00	0.065	.010*	1.54	-0.51
	Narcizam	2.65	0.664	1.00	4.56	0.051	.098	0.17	-0.22
	Psihopatija	2.11	0.668	1.00	5.00	0.088	.000**	5.21	3.21
	Sadizam	1.75	0.475	1.00	3.31	0.108	.000**	6.80	2.41
Akademsko varanje	Čestina varanja	2.21	0.669	1.00	3.40	0.089	.000**	3.97	-0.55
	Stav prema varanju	2.38	0.753	1.00	5.00	0.082	.000**	3.35	1.17

Napomena: * $p < .05$. ** $p < .01$.

Dobivene distribucije su očekivanog oblika. Npr. Carević (2016) je u svom istraživanju utvrdila normalnu distribuciju varijable indeks moralnog rasuđivanja. Nadalje, Korunić (2018) je utvrdila normalnost distribucije za varijablu makijavelizma, dok varijable narcizam i psihopatija nisu bile normalno distribuirane. Što se tiče varijable sadizma, s obzirom da je konstrukt relativno nov, nedovoljno je istraživanja provedeno na hrvatskim uzorcima, te nam nisu poznati niti podaci o distribuciji ove varijable. Međutim, s obzirom da je sadizam jedna od mračnih osobina ličnosti, moguće je očekivati da se, kao i ostale mračne osobine, ne distribuira normalno. Aritmetička sredina izračunata za indeks moralnog rasuđivanja dobivena ovim istraživanjem ($M_{IMR} = 0.49$; $SD_{IMR} = 0.076$) uspoređena je s rezultatima istraživanja koje je provela Vuković (2016), a koji su iznosili $M_{IMR} = 0.477$, $SD_{IMR} = 0.080$ za muškarce; te $M_{IMR} = 0.479$, $SD_{IMR} = 0.083$ za žene. Podaci za Kratku skalu mračne trijade (Jones i Paulhus, 2002) dobiveni ovim istraživanjem iznosili su: $M_{makijavelizam} = 2.82$, $SD_{makijavelizam} = 0.668$, $M_{narcizam} = 2.65$, $SD_{narcizam} = 0.664$, te $M_{psihopatija} = 2.11$, $SD_{psihopatija} = 0.688$. Usporedba je napravljena s istraživanjem koje su proveli Wertag i suradnici (2011) na uzorku studenata triju zagrebačkih fakulteta: studenata psihologije na Hrvatskim studijima, studenata Arhitektonskog fakulteta te studenata Visoke policijske škole, a u kojem su deskriptori subskala mračne trijade iznosili: $M_{makijavelizam} = 3.24$, $SD_{makijavelizam} = 0.60$, $M_{narcizam} = 2.96$, $SD_{narcizam} = 0.51$, te $M_{psihopatija} = 2.19$, $SD_{psihopatija} = 0.62$. Razlike u konstruktima mračne trijade prisutne su kod mjere makijavelizma, a vrijednost je nešto niža na našem uzorku. Moguće je da odstupanje proizlazi iz razlike u akademskim orijentacijama studenata ovih dvaju istraživanja. Naime, premda su u oba istraživanja uzorkom obuhvaćeni studenti humanističkih, tehničkih i društvenih usmjerenja, oni nisu zastupljeni u jednakom omjeru. Najveći nesrazmjer prisutan je u odnosu na društvena usmjerenja (22 % studenata Pravnog fakulteta, u usporedbi s 37 % studenata Visoke policijske škole). Upravo se makijavelizam, poznat po svojoj fleksibilnosti i prilagodljivosti na nove okolnosti, pokazao značajnim za profesionalni napredak (Hren i sur., 2006), a kako su društveni fakulteti prvenstveno usmjereni na razvoj karijere, makijavelizam je mračna osobina za koju se očekuje da će biti najviše zastupljena kod ovih sudionika. Nadalje, što se tiče Upitnika sadističkih tendencija (Paulhus i sur., 2010), usporedba podataka dobivenog ovim istraživanjem ($M_{sadzizam} = 1.75$, $SD_{sadzizam} = 0.475$), zbog nedostatka podataka o ovom instrumentu za hrvatske uzorke, napravljena je u odnosu na srpski uzorak ($M_{sadzizam} = 1.74$, $SD_{sadzizam} = 0.58$ (Mededović, 2017), i vidljivo je da su dobivene slične vrijednosti.

Nadalje, Štambuk i suradnici (2015) u svom su istraživanju utvrdili su kako se varijabla stav prema varanju ne distribuira normalno, dok se varijabla čestina varanja na njihovom uzorku distribuirala normalno. Premda je u njihovom istraživanju bila riječ u uzorku učitelja, a ne

studentata, vidljiva je tendencija ovih varijabli da se ne distribuiraju normalno. Budući da je istraživanje varanja u akademskom okruženju relativno rijetko kod nas, deskriptivni podaci dobiveni u ovom istraživanju uspoređeni su s podacima jedinog istraživanja na hrvatskom uzorku u kojem se koristio isti instrument. Kada smo usporedili naše rezultate ($M_{\text{čestina_varanja}} = 2.21$, $SD_{\text{čestina_varanja}} = 0.669$; te $M_{\text{stav_varanje}} = 2.38$, $SD_{\text{stav_varanje}} = 0.753$) s rezultatima istraživanja koje su proveli Šimić Šašić i Klarin (2009), a koji iznose: $M_{\text{čestina_varanja}} = 2.61$, $SD_{\text{čestina_varanja}} = 0.35$; te $M_{\text{stav_varanje}} = 2.42$, $SD_{\text{stav_varanje}} = 0.38$, vidimo da su naši rezultati nešto niži. Međutim, podaci navedenog istraživanja dobiveni su na uzorku srednjoškolaca, dok je u ovom istraživanju riječ o studentima. Budući da studenti predstavljaju populaciju s više godina formalnog obrazovanja te se, sukladno tome, nalaze na višem stupnju moralnog razvoja, očekivano je da bi na istim skalama varanja trebali postizati nešto niže rezultate. Nadalje, u ovom istraživanju korištena je modificirana skala iz koje su izbačene neke čestice u odnosu na originalnu verziju pa stoga uočeno odstupanje ne ometa interpretaciju dobivenih rezultata.

Zbog svega navedenog te zbog nedostatka kvalitetne supstitucijske inačice neparametrijskog testa, u nastavku će se koristiti parametrijski statistički postupci.

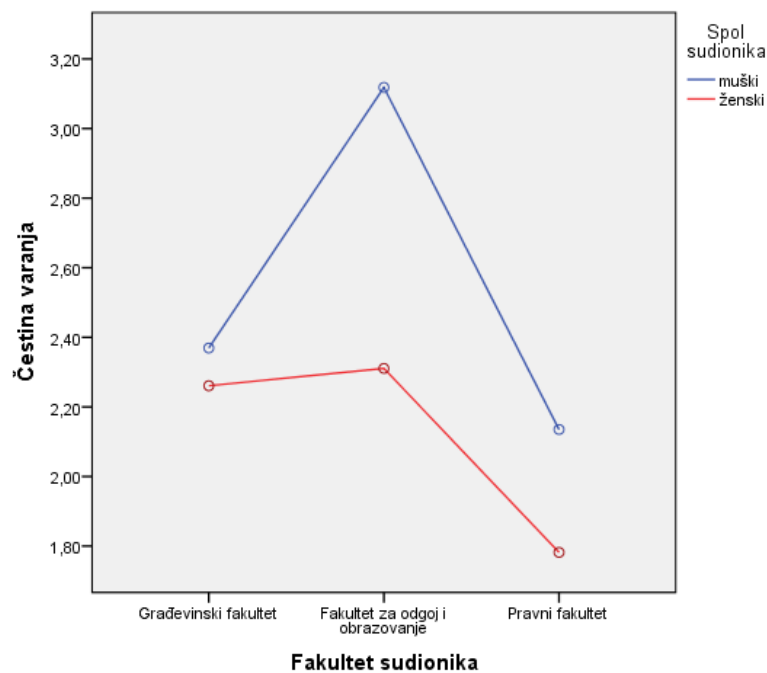
Kako bi se odgovorilo na postavljene istraživačke probleme daljnja je obrada podijeljena u dva dijela. U prvom dijelu provedena je multivarijantna analiza varijance (MANOVA) u svrhu utvrđivanja spolnih razlika i razlika u fakultetima u čestini varanja, te u stavu prema varanju.

Utvrđena je značajnost MANOVA modela testiranog Pillai's Trace testom ($F(2, 265) = 10.06$, $p < .01$) za spol; te ($F(4, 532) = 7.99$, $p < .01$) za fakultetsko usmjerenje. Model interakcije ovih dvaju nezavisnih varijabli također se pokazao značajnim ($F(4, 532) = 3.50$, $p < .01$). Levenovim testom jednakosti varijanci potvrđena je pretpostavka homogenosti varijanci ($F(5, 266) = 2.07$, $p > .05$) za kriterij čestina varanja i ($F(5, 266) = 1.78$, $p > .05$) za kriterij stav prema varanju, te su zadovoljeni svi uvjeti za interpretaciju dobivenih rezultata.

Utvrđeno je postojanje spolnih razlika u izvještenoj čestini varanja ($F(1, 266) = 16.58$, $p < .01$), pri čemu su se muškarci ($M = 2.4$, $SD = 0.724$) više upuštali u takve aktivnosti u odnosu na žene ($M = 2.14$, $SD = 0.634$). Što se tiče fakultetskih usmjerenja, također je utvrđeno postojanje značajne razlike, odnosno studenti različitih fakultetskih orijentacija međusobno se razlikuju u izvještenoj čestini varanja u akademskom okruženju ($F(2, 266) = 14.65$, $p < .01$).

Kako bi se utvrdilo koje se točno fakultetske grupe međusobno razlikuju, proveden je post hoc LSD test, kojim je utvrđeno kako su studenti Pravnog fakulteta ($M = 1.96$, $SD = 0.085$) izvještavali o manjoj učestalosti varanja u akademskom okruženju u odnosu na studente Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti ($M = 2.71$, $SD = 0.114$) i studente Građevinskog

fakulteta ($M = 2.32$, $SD = 0.065$), dok se ove dvije fakultetske grupe međusobno ne razlikuju u čestini varanja.

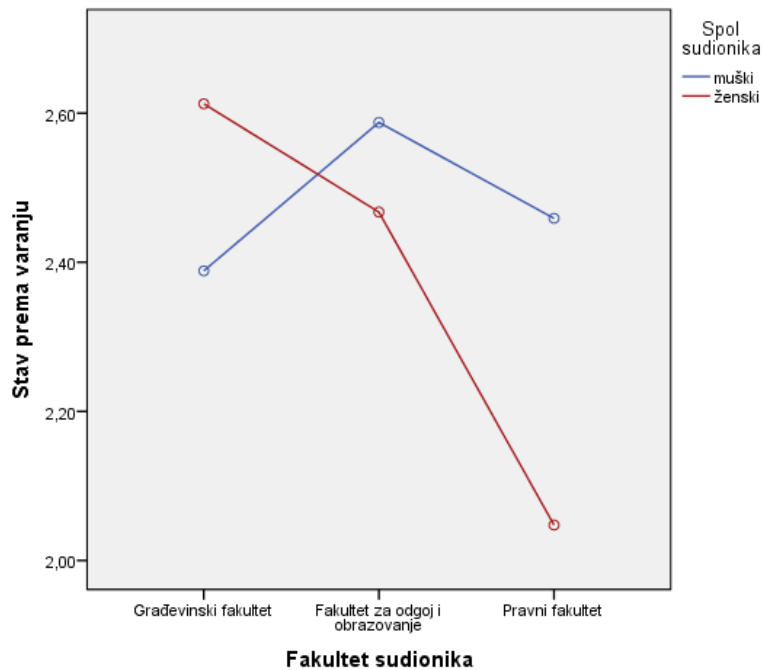
Slika 1. Grafički prikaz odnosa spola i fakulteta sudionika na subskali čestina varanja ($N = 274$).

Na slici 1. prikazana je interakcija varijabli spol i fakultet sudionika za kriterij čestina varanja. Iz prikaza je vidljivo kako se studenti i studentice Građevinskog fakulteta međusobno ne razlikuju u čestini varanja ($M_{muškarci} = 2.37$, $SD_{muškarci} = 0.648$; $M_{žene} = 2.26$, $SD_{žene} = 0.728$), dok se studenti i studentice Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti razlikuju u izvještenoj učestalosti ovakvih oblika ponašanja. Pri tome studenti ovog fakulteta ($M_{muškarci} = 3.12$, $SD_{muškarci} = 0.862$) varaju više nego studentice ($M_{žene} = 2.14$, $SD_{žene} = 0.702$). Što se tiče Pravnog fakulteta, studentice i studenti također se razlikuju u ovom kriteriju, pri čemu studenti ovog fakulteta varaju znatno više u odnosu na studentice ($M_{muškarci} = 2.14$, $SD_{muškarci} = 0.702$; $M_{žene} = 1.78$, $SD_{žene} = 0.467$).

Što se tiče stavova prema varanju, muškarci i žene nisu se međusobno razlikovali u iskazivanju prihvatljivosti ovakvih oblika ponašanja ($F(1, 266) = .69$, $p > .05$), a razlika nije utvrđena niti s obzirom na fakultetsku orijentaciju studenata ($F(2, 266) = 2.21$, $p > .05$).

Iz grafičkog prikaza (Slika 2) je vidljivo da se studenti i studentice Građevinskog fakulteta međusobno ne razlikuju u stavovima prema varanju ($M_{muškarci} = 2.39$, $SD_{muškarci} = 0.608$; $M_{žene} = 2.61$, $SD_{žene} = 0.817$). Razlika nije utvrđena ni između studenata i studentica

Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti ($M_{muškarci} = 2.59$, $SD_{muškarci} = 1.137$; $M_{žene} = 2.47$, $SD_{žene} = 0.677$). Suprotno tome, studentice i studenti Pravnog fakulteta međusobno se razlikuju u stavovima prema varanju, a koja ponovno govori u korist muškaraca ($M_{muškarci} = 2.46$, $SD_{žene} = 1.008$; $M_{žene} = 2.05$, $SD_{žene} = 0.720$).

Slika 2. Grafički prikaz odnosa spola i fakulteta sudionika na subskali stav prema varanju ($N=274$).

Kako bi se odgovorilo na drugi problem, odnosno utvrdio odnos između ispitivanih varijabli, u drugom dijelu analize najprije su utvrđene međusobne korelacije varijabli spol, indeks moralnog rasuđivanja, makijavelizam, narcizam, psihopatija, sadizam, čestina varanja te stav prema varanju (Tablica 2). Potom su provedene dvije hijerarhijske regresijske analize u svrhu određivanja doprinosa mračnih osobina ličnosti, te indeksa moralnog rasuđivanja čestini i stavu prema varanju u akademskom okruženju.

Kako je vidljivo iz Tablice 2. utvrđeno je postojanje povezanosti varijable spol s varijablama makijavelizma ($r = -.191$, $p < .01$), narcizma ($r = -.208$, $p < .01$), psihopatije ($r = -.349$, $p < .01$), sadizma ($r = -.601$, $p < .01$), te čestine varanja ($r = -.175$, $p < .01$). Od prikazanih varijabli, varijabla spol jedino nije značajno povezana s varijablom stav prema varanju ($p > .05$). Ovakvi rezultati upućuju na zaključak kako su osobine ličnosti mračne tetrade više zastupljene u muškaraca nego u žena.

Indeks moralnog rasuđivanja, kao mjera moralnog razvoja, nije se pokazao statistički značajno povezanim niti sa jednom od navedenih varijabli ($p > .05$).

Što se tiče međusobne povezanosti mračnih osobina, makijavelizam se pokazao značajno povezanim s ostalim mjerama mračne tetrade: s narcizmom ($r = .352, p < .01$), psihopatijom ($r = .519, p < .01$), te sadizmom ($r = .401, p < .01$). Nadalje, mjera narcizma korelirala je s mjerama psihopatije ($r = .486, p < .01$) i sadizma ($r = .365, p < .01$). Psihopatija je, od svih osobina mračne tetrade najviše korelirala s mjerom sadizma ($r = .653, p < .01$).

Nadalje, sve su mračne osobine bile značajno povezane s mjerom čestine varanja u akademskom okruženju: narcizam ($r = .138, p < .01$), makijavelizam ($r = .179, p < .01$), psihopatija ($r = .345, p < .01$), i sadizam ($r = .312, p < .01$). Što se tiče stava prema varanju, sve su mračne osobine, osim narcizma, bile značajno povezane s ovom mjerom nepoštenja u akademskom okruženju: makijavelizam ($r = .156, p < .01$), psihopatija ($r = .208, p < .01$), sadizam ($r = .220, p < .01$).

Međusobna povezanost između čestine varanja o kojoj sudionici izvještavaju te njihovog stava o prihvatljivosti akademski nepoštenih oblika ponašanja bila je umjerena ($r = .597, p < .01$), što svjedoči o postojanju određene podudarnosti između stvarnog varanja i iskazivanju pozitivnog stava prema takvim oblicima ponašanja.

Tablica 2. Izračunati koeficijenti korelacija između varijabli spol, indeks moralnog rasuđivanja, narcizam, makijavelizam, sadizam, psihopatija, sadizam, čestina varanja, te stav prema varanju ($N = 274$).

Varijabla	Spol	IMR	Makijavelizam	Narcizam	Psihopatija	Sadizam	Varanje	Stav
Spol	1	-.022	-.191**	-.208**	-.349	-.601**	-.175**	-.035
IMR	-.022	1	-.018	.021	.076	.078	.051	.039
Makijavelizam	-.191**	-.018	1	.352**	.519**	.401**	.179**	.156**
Narcizam	-.208**	.021	.352**	1	.486**	.365**	.138*	.057
Psihopatija	-.349**	.076	.519**	.486**	1	.653**	.345**	.208**
Sadizam	-.601**	.078	.401**	.365**	.653**	1	.312**	.220**
Varanje	-.175**	.051	.179**	.138**	.345**	.312**	1	.597**
Stav	-.035	.039	.156**	.057	.208**	.220**	.597**	1

Napomena: * $p < .05$; ** $p < .01$. IMR = Indeks moralnog rasuđivanja; Varanje = Čestina varanja; Stav = Stav prema varanju.

U svrhu utvrđivanja doprinosa mračnih osobina ličnosti te indeksa moralnog rasuđivanja u objašnjenju čestine i stava prema varanju u akademskom okruženju, provedene su dvije hijerarhijske regresijske analize. U prvoj provedenoj regresijskoj analizi kriterij je bila čestina varanja, a u drugoj stav prema varanju. U obje regresijske analize, u prvom koraku kao prediktori su postavljeni spol sudionika i vrsta fakulteta u obliku dummy varijabli (Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, te Građevinski i Pravni fakultet) kako bi se kontrolirao njihov utjecaj budući da su utvrđene spolne razlike i razlike s obzirom na fakultet u navedenim varijablama. U drugom koraku analize uvedene su osobine ličnosti mračne tetrade: makijavelizam, narcizam, psihopatija te sadizam, dok je u trećem koraku kao prediktor uključen indeks moralnog rasuđivanja. Podaci obje regresijskih analiza prikazani su u Tablici 3.

Za kriterij čestina varanja, u prvom koraku hijerarhijske regresijske analize značajnim negativnim prediktorima pokazali su se spol ($\beta = -.183, p < .01$) te Pravni fakultet ($\beta = -.361, p < .01$). U prvom koraku objašnjeno je ukupno 13.3 % varijance kriterija ($F(1, 256) = 12.96, p < .01$). Uvođenjem mračnih osobina ličnosti, spol gubi značajnost ($\beta = -.048, p > .05$), a značajnim prediktorima u ovom koraku su se pokazali Pravni fakultet ($\beta = -.363, p < .01$) te psihopatija ($\beta = .215, p < .05$) te je objašnjeno dodatnih 9.3 % varijance kriterija ($F(4, 252) = 10.423, p < .01$). Uvođenjem varijable indeks moralnog rasuđivanja u trećem koraku, Pravni fakultet i psihopatija ostaju značajnim prediktorima kriterija čestine varanja, a vrijednosti β iznosile su: $\beta = -.365, p < .01$, za Pravni fakultet, te $\beta = .211, p < .05$, za psihopatiju. Unatoč značajnosti modela, u trećem je koraku objašnjeno samo 0.2% dodatne varijance kriterija ($F(1, 251) = 9.167, p < .01$).

Za kriterij stav prema varanju, u prvom koraku regresijske analize značajnim negativnim prediktorom se pokazala varijabla Pravni fakultet ($\beta = -.200, p < .01$) ($F(1, 256) = 3.903, p < .01$) te je objašnjeno 4.4 % varijance kriterija. U drugom koraku uvedene su varijable makijavelizam, narcizam, psihopatija i sadizam, te je objašnjeno dodatnih 5.4 % varijance kriterija. Međutim, niti jedna od mračnih osobina ličnosti nije se pokazala značajnim prediktorom, a značajnost je zadržavala varijabla Pravni fakultet ($\beta = -.197, p < .01$) ($F(4, 252) = 3.97, p < .01$). Pravni fakultet, kao jedini značajni prediktor kriterija, značajnost je zadržao i nakon dodavanja varijable indeksa moralnog rasuđivanja, u trećem koraku ($\beta = -.199, p < .01$) ($F(1, 251) = 3.44, p < .01$) te je objašnjeno je dodatnih 0.2 % varijance kriterija.

Tablica 3. Doprinos varijabli spol, vrsta fakulteta, makijavelizam, narcizam, psihopatija, sadizam i indeks moralnog rasuđivanja u objašnjenju čestine i stava prema varanju u akademskom okruženju ($N = 274$).

Kriterij/prediktor	Čestina varanja B	Stav prema varanju B
1.korak		
Spol	-.183**	-.019
GFOS	-.105	.015
PRAVOS	-.361**	-.200**
R ²	.133	.044
ΔR ²	.133	.044
F	12.957**	3.903**
2.korak		
Spol	-.048	.112
GFOS	-.113	.007
PRAVOS	-.363**	-.197**
Makijavelizam	.084	.103
Narcizam	.029	-.020
Psihopatija	.215*	.071
Sadizam	.072	.160
R ²	.226	.098
ΔR ²	.093	.054
F	10.423**	3.871**
3.korak		
Spol	-.047	.113
GFOS	-.108	.012
PRAVOS	-.365**	-.199**
Makijavelizam	.087	.106
Narcizam	.031	-.018
Psihopatija	.211*	.067
Sadizam	.068	.156
IMR	.041	.041
R ²	.228	.099
ΔR ²	.002	.002
F	9.167**	3.435**

Napomena: * $p < .05$. ** $p < .01$. R^2 = ukupni doprinos objašnjenju varijanci; ΔR^2 = doprinos pojedine grupe prediktora objašnjenju varijanci; F = vrijednost F -omjera za grupu prediktora; β = vrijednost standardiziranog regresijskog koeficijenta; IMR = Indeks moralnog rasuđivanja; GFOS = Građevinski fakultet; PRAVOS = Pravni fakultet.

Rasprava

Moral, s obzirom na njegovu prisutnost u svim sferama ljudskog djelovanja, predstavlja veoma široko područje istraživanja. Premda su se istraživači prvotno posvetili izučavanju pozitivnih strana moralnosti, posljednjih godina došlo je do ekspanzije istraživanja suprotnog pola moralnosti- nemoralnih oblika ponašanja. Nemoralni oblici ponašanja proučavaju se u okviru Kohlbergove teorije moralnog razvoja, a u istraživanjima se pokazalo kako je stupanj moralnog razvoja umjereno povezan s različitim oblicima moralno prihvatljivog i neprihvatljivog ponašanja (Blasi, 1980; prema Mitrić-Aćimović i Nikolašević, 2014). Osim povezanosti sa stupnjem moralnog razvoja, ovakvi oblici ponašanja često se dovode u usku vezu s mračnim osobinama ličnosti: makijavelizmom, narcizmom, psihopatijom i sadizmom.

Premda je na temu moralnosti i moralnog razvoja objavljen veliki broj istraživanja, ostaje još mnogo neodgovorenih pitanja u ovom području. Jedno od njih je i varanje u akademskom okruženju kao jedan od pojavnih oblika nemoralnog ponašanja, a koji se tek od nedavno detaljnije izučava. S obzirom da je poštenje i moralni integritet u bilo kojem području čovjekova djelovanja, pa tako i u akademskim sferama, jedna od bitnih odrednica društva u cijelosti, cilj ovog istraživanja je ispitati obilježja varanja u akademskom okruženju te odnos varanja, mračnih osobina ličnosti, i moralnog rasuđivanja. S tim ciljem, postavljena su dva istraživačka problema: ispitati značajke varanja u akademskom okruženju (čestina i stav prema varanju u akademskom okruženju); te provjeriti doprinos osobina ličnosti mračne tetrade i indeksa moralnog rasuđivanja sklonosti varanju u akademskom okruženju. Pretpostavke istraživanja bile su da će studenti različitih fakultetskih usmjerenja postizati različite rezultate na subskalama čestine varanja i stava prema varanju, pri čemu će studenti Pravnog fakulteta postizati najviše rezultate na obje subskale, slijedit će ih studenti Građevinskog fakulteta, dok će ovi oblici ponašanja biti najmanje zastupljeni kod studenata Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti. Što se tiče spola, ne očekuje se postojanje spolnih razlika niti na jednoj od navedenih subskala, a što se tiče osobina ličnosti mračne tetrade, očekuje se da će studenti koji postižu više rezultate na ovim skalama također postizati više rezultate na subskalama čestine i stava prema varanju. Indeks moralnog rasuđivanja očekuje se da će biti negativno povezan s mjerama navedenih subskala.

U svrhu provjere prvog problema istraživanja, provedena je multivarijantna analiza varijance (MANOVA). Nezavisne varijable modela bile su spol i fakultetsko usmjerenje, podsjetimo glavni efekti, kao i interakcija ovih varijabli bile su značajne. U dosadašnjim se istraživanjima spol pokazao kao faktor koji utječe na pojavu nemoralnih oblika ponašanja, kao

što je varanje. Ameen i suradnici (1996; prema Wildermuth, Souza i Kozitza, 2017) tako navode kako su žene bile manje spremne na toleranciju akademski neprihvatljivih oblika ponašanja. U skladu s tim, podaci dobiveni ovim istraživanjem govore da su muškarci bili skloniji nego žene upustiti se u akademski neprihvatljive oblike ponašanja. Međutim, neka druga istraživanja, utvrdila su nepostojanje spolnih razlika u čestini varanja (npr. Williams i sur., 2010). Unatoč nekonzistentnosti kroz različita istraživanja, razlike dobivene ovim istraživanjem sugeriraju da, premda se radi o uzorku studenata, žene, neovisno o dobi i obrazovanju, imaju izraženiju moralnu odgovornost prema vlastitom ponašanju u odnosu na muškarce (Newstead i sur., 1996; prema Šimić Šašić i Klarin, 2009) te se stoga i rjeđe uključuju u aktivnosti koje se smatraju moralno pogrešnima. Za razliku od stvarnog ponašanja, kada su u pitanju stavovi o prihvatljivosti varanja u akademskom okruženju, muškarci i žene jednako su negativno vrednovali takve aktivnosti. Rezultati su u skladu s istraživanjem koje su proveli Šimić Šašić i Klarin (2009) te je moguće da nepostojanje spolnih razlika proizlazi iz činjenice da su žene iz ovog uzorka bile studentice, visoko obrazovane žene, koje ne preuzimaju tipične ženske spolne uloge. Zbog toga su usmjerene vlastitom probitku u istoj mjeri kao i muškarci, te su ponekad, u istoj mjeri kao i muškarci spremne prekršiti neka pravila, posebice ako takvo ponašanje vodi ostvarenju vlastitih ciljeva.

Nadalje, za kriterij čestine varanja utvrđena je razlika i između različitih fakultetskih usmjerenja, no, suprotno očekivanjima, studenti Pravnog fakulteta najmanje su bili skloni ovakvim oblicima ponašanja, dok se studenti Građevinskog i Fakulteta za odgojne i obrazovane znanosti nisu međusobno razlikovali u učestalosti ovakvog ponašanja. S druge strane, za kriterij stav prema varanju, nisu utvrđene niti razlike s obzirom na fakultetsko usmjerenje. Carević (2016) navodi da, premda je broj godina obrazovanja značajan prediktor moralnog razvoja sam po sebi, neka fakultetska okruženja više potiču moralni razvoj u odnosu na druga. Tako neka fakultetska usmjerenja potiču prelazak na postkonvencionalno moralno rasuđivanje, dok se u nekim drugim fakultetskim kontekstima manje javljaju teme prosocijalnog ponašanja i stavova (King i Mayhew, 2002). Prema tome, očekivano je bilo da će studenti Pravnog fakulteta biti najskloniji varanju u akademskom okruženju, s obzirom da se radi o studiju prvenstveno usmjerenom na razvoj karijere. Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti je, s druge strane, jedan od fakulteta koji potiču testiranje hipoteza, i promišljanje o moralnim pitanjima, te bi kao takav trebao poticati moralni razvoj (Rest i Narvaez, 1994; prema Carević, 2016). Međutim, ako se u obzir uzme činjenica da razina moralnog razvoja nije jedini prediktor pojave nemoralnih oblika ponašanja, moguće je da su neki drugi faktori posredovali većoj učestalosti varanja na preostala dva fakulteta (npr. stav i popustljivost profesora, nedovoljno vanjske

kontrole i sl.). Još jedno moguće objašnjenje ovakvih rezultata jest da, kako se radi o studentima tek druge godine preddiplomskog studija prava, oni su pri donošenju moralnih prosudbi još uvijek vođeni osobnim moralnim vrijednostima, a ne zakonski nametnutim pravilima. Moguće je da bi se drugačiji podaci dobili kad bi istraživanje bilo provedeno na uzorku studenata viših godina Pravnog fakulteta, koji su već usvojili važnost poštivanja zakona ispred svih drugih moralnih i društvenih principa. Nadalje, Rest (1979; prema Carević, 2016) navodi kako utjecaj fakulteta na moralni razvoj studenata ne ovisi nužno o specifičnim akademskim sadržajima i kolegijima, već on može biti posredovan i aktivnostima izvan fakulteta. Kako se ovaj faktor izvannastavnih aktivnosti, u sklopu ovog istraživanja nije kontrolirao, budućim bi istraživanjem bilo korisno ispitati i doprinos aktivnosti koje nisu propisane nastavnim kurikulumom određenog fakultetskog usmjerenja.

Proučavanjem interakcijskih efekata, utvrđeno je da se studenti i studentice Građevinskog fakulteta međusobno ne razlikuju niti u jednom od kriterija, dok se studenti i studentice Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti razlikuju u učestalosti, no ne i u stavu prema varanju. Studenti i studentice Pravnog fakulteta međusobno se razlikuju, kako u čestini varanja, tako i u stavovima o prihvatljivosti ovakvog ponašanja. Budući da je u uzorku istraživanja nesrazmjern broj muških i ženskih studenata Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti, $N_{muški} = 8$, $N_{ženski} = 94$, moguće je da razlika dobivena za različita fakultetska usmjerenja zapravo odražava ranije navedene spolne razlike. Isto vrijedi i za Pravni fakultet, gdje je omjer muških i ženskih studenata također u velikom nesrazmjeru: $N_{muški} = 17$, $N_{ženski} = 78$ te stoga nije opravdano dobivenu razliku pripisati isključivo fakultetskom usmjerenju, već kako i sami podaci sugeriraju, interakcijskom efektu spola i fakultetskog usmjerenja.

Pri odgovaranju na drugi problem, prije provođenja hijerarhijske regresijske analize komentirat ćemo odnos ispitivanih varijabli.

Povezanost spola i osobina ličnosti mračne tetrade. Očekivano, varijabla spol povezana je sa svim osobinama ličnosti mračne tetrade. Sve su mračne osobine izraženije kod muškaraca, a korelacija je bila najniža za osobinu makijavelizma, dok je najveća povezanost bila između sadizma i muškog spola. Ovakav obrazac povezanosti u skladu je s rezultatima koje su dobili Jonason, Li i Czarna (2013), utvrdivši postojanje spolnih razlika u korist muškaraca na svim dimenzijama mračne trijade. Nadalje, Plouffe i suradnici (2017) u svom su istraživanju utvrdili kako su muškarci postigli značajno viši rezultat na skali sadizma u odnosu na žene. Međutim, Jonason i suradnici (2015) navode kako je prilikom interpretacije o značajnosti spolnih razlika u mračnim osobinama ličnosti potrebno biti izrazito oprezan, iz razloga što se muškarci i žene prije svega razlikuju u razinama empatije, a budući da je jedna od glavnih

odrednica osobina mračne tetrade nedostatak empatije, kajanja i grižnje savjesti, ova je varijabla možda moderator tog odnosa.

Povezanost indeksa moralnog rasuđivanja s varijablama spol, osobine ličnosti mračne tetrade, te mjerama nepoštenog ponašanja u akademskom okruženju. Indeks moralnog rasuđivanja nije bio povezan ni sa jednom od spomenutih mjera. Što se tiče spola, nepostojanje povezanosti s indeksom moralnog rasuđivanja suprotno je nalazima koji svjedoče o višim razinama moralnog rasuđivanja kod žena nego kod muškaraca (Walker, 1991; prema Hren, 2008). Hren (2008) u svom istraživanju također izvještava o postojanju spolnih razlika u korist žena, no navodi kako je ta korelacija mala i na pragu značajnosti te se vrlo vjerojatno može pripisati i velikom broju sudionika njegova istraživanja. U skladu s tim, Bebeau (2002; prema Hren, 2008) navodi kako spolne razlike u moralnom rasuđivanju zaista postoje, no one su na nižim razinama obrazovanja izrazito niske, i često, neznačajne. S obzirom da su podaci ovog istraživanja dobiveni na uzorku studenata, a koji je, između ostaloga, obuhvaćao i studente prvih i drugih godina preddiplomskih studija, nalaz o nepostojanju spolnih razlika u skladu je s danim objašnjenjem. Što se tiče mjera mračne tetrade, izostanak povezanosti s mjerom moralnog razvoja nije u skladu s podacima koje navode Campbell i suradnici (2009), a prema kojima su subskale mračne trijade negativno povezane s moralnim razvojem, pri čemu je najveća povezanost bila za subskalu psihopatije. Moguće je da izostanak povezanosti u ovom istraživanju proizlazi iz činjenice da je indeks moralnog rasuđivanja formiran na temelju hipotetskih priča, a ne stvarnih životnih situacija. U stvarnim životnim situacijama ova povezanost bi se možda pokazala većom i značajnom, jer bi mračne osobine ličnosti došle do izražaja. S druge strane, u ovakvoj, hipotetskoj situaciji, „mračnjaci“ nisu motivirani postići nikakav osobni cilj pa se niti ne ispoljava njihova istinska priroda. Suprotno pretpostavkama istraživanja, povezanost indeksa moralnog rasuđivanja i mjera akademskog nepoštenja također se pokazala neznačajnom. Premda je ovaj nalaz iznenađujuć i neusklađen s literaturom, Fleming (2005; prema Carević, 2016) navodi kako su ponekad ponašanje osobe i razina moralnog razvoja neusklađeni, pri čemu osoba, premda je dosegla više razine moralnog razvoja, iskazuje ponašanja primjerena nižim razvojnim stupnjevima. Tako će se i osobe višeg stupnja moralnog razvoja upustiti u djela akademskog nepoštenja, ako takvim ponašanjem ne riskiraju kaznu ili gubitak društvenog ugleda. Nadalje, Carević (2016) navodi kako idealne situacije, u kojima je ponašanje u potpunosti u skladu sa stupnjem moralnog razvoja osobe rijetko postoje u stvarnom životu te da na ovu povezanost mogu utjecati i brojni drugi faktori.

Korelacije među osobinama ličnosti mračne tetrade. Mračne osobine ličnosti međusobno su umjereno korelirale. Mjera narcizma, od svih dimenzija mračne tetrade,

najmanje je korelirala s ostalim subskalama, dok su najveće interkorelacije izmjerene između mjera sadizma i psihopatije. U istraživanju koje su proveli Book i suradnici (2016) narcizam je također bio najmanje povezan s ostalim mjerama mračne tetrade, s tim da su korelacije u ovom istraživanju bile nešto niže nego na našem uzorku. Ovim nalazima još je jednom potvrđena legitimnost modela mračne tetrade, uz dodatak sadizma, koji s mjerama nekadašnje mračne trijade (makijavelizam, psihopatija) korelira više nego što ove dvije dimenzije koreliraju s trećom dimenzijom mračne trijade, narcizmom. Nadalje, ovi nalazi potvrđuju postojanje zajedničke osnove osobina ličnosti mračne tetrade te time i osnove za pretpostavku o određenoj sličnosti ponašajnih manifestacija ovih osobina.

Povezanost mračnih osobina s mjerama čestine i stavova prema varanju. Što se tiče mjera mračne tetrade, sve su mračne osobine bile značajno povezane s izvještenom čestinom varanja. Nalaz je u skladu s ranijim istraživanjima ove povezanosti. Chabrol i suradnici (2009; prema Međedović i Petrović, 2016) također su pronašli povezanost svih osobina mračne tetrade s ponašanjima kojima se krše moralne norme ponašanja, odnosno onima koje se mogu smatrati antisocijalnim oblicima ponašanja. Što se tiče povezanosti stava prema varanju s mjerama mračne tetrade, makijavelizam, psihopatija i sadizam bili su povezani sa stavom prema varanju, dok se narcizam nije pokazao značajno povezan s izraženošću pozitivnih stavova prema varanju. Narcizam se, kao jedina osobina ličnosti nepovezana sa stavovima prema varanju, dosljedno kroz istraživanja pokazala manje socijalno nepoželjnom u odnosu na ostale mračne osobine, a Rauthmann i Kolar (2012; prema Rožić, 2017) navode kako osobe visoko na skali narcizma ovise o tuđem odobravanju. Stoga je mala vjerojatnost da će ove osobe odobravati ponašanja koja bi drugi mogli smatrati moralno pogrešnima ili nepoželjnima pa otuda i proizlazi nepovezanost narcizma sa pozitivnim stavovima prema varanju u akademskom okruženju.

Korelacija između čestine varanja i stava prema varanju. Podaci govore o umjerenoj povezanosti između stava prema varanju i stvarnoj ponašajnoj manifestaciji ove pojave. Ovaj podatak u skladu je s pretpostavkom koju iznosi Blasi (1980; prema Carević, 2016), a prema kojoj je moralno ponašanje u određenoj mjeri povezano sa stavovima prema varanju, no ta dva konstrukta nikako nisu jednoznačna budući da ponašanje ima i druge uzroke. Blasi (1980; prema Myyry, 2003) dalje navodi kako je stupanj moralnog razvoja odgovoran za objašnjenje samo 1% varijance moralnog ponašanja, dok je ostatak varijance objašnjen drugim prediktorima.

Doprinos ispitivanih prediktora kriteriju čestina varanja. Za kriterij čestina varanja, u prvom su se koraku kao značajni prediktori pokazali spol sudionika te vrsta fakulteta. Pri tome su sudionici muškog spola bili skloniji varanju u akademskom okruženju u odnosu na

žene, dok se studenti Pravnog fakulteta manje upuštaju u ovakve aktivnosti u odnosu na studente drugih fakulteta.. Međutim, uvođenjem osobina ličnosti mračne tetrade u jednadžbu, varijabla spol izgubila je značajnost, dok se u ovom koraku značajnim prediktorom pokazala psihopatija. Kako su mračne osobine ličnosti zastupljenije kod muškaraca, doprinos prediktora spol može se pripisati spolnoj razlici u mjerama psihopatije, koja je, uz varijablu Pravni fakultet bila jedini značajan prediktor u ovom koraku. Ovakav nalaz u skladu je s prethodno navedenim odrednicama psihopatije: neuredan životni stil, manipulativnost, neodlučnost te sklonost antisocijalnom ponašanju (Williams i sur., 2010). Cizek (1999; prema Williams i sur., 2010) navodi kako su ostale mračne osobine u najboljem slučaju samo slabi prediktori varanja u akademskom okruženju. Stoga je, na temelju navedenih podataka, moguće očekivati da će osobe s izraženijim psihopatskim tendencijama biti sklonije upuštati se u aktivnosti varanja i plagijarizma u akademskom okruženju, dok druge osobine mračne tetrade (makijavelizam, narcizam i sadizam) neće pridonositi objašnjenju ove pojave u slučajevima kada se kontrolira varijabla psihopatije. Što se tiče varijable indeks moralnog rasuđivanja, ona se u ovom istraživanju nije pokazala značajnim prediktorom kriterija čestina varanja. Ovakav rezultat izrazito je iznenađujuć s obzirom da je nepošteno akademsko ponašanje jedan od javnih oblika nemoralnog ponašanja. Međutim, podaci su u skladu s nekim istraživanjima (npr. Eisenberg; prema Šimić Šašić i Klarin, 2009) u kojima se navodi da učenici na varanje gledaju kao na kršenje društvenih, a ne moralnih pravila. Prema tome, budući da se na konvencionalna pravila gleda kao na promjenjiva, određena od strane autoriteta i ovisna o socijalnom kontekstu, velika je vjerojatnost da pridržavanje ovih pravila neće ovisiti o stupnju moralnog razvoja osobe, već o drugim internalnim i eksternalnim faktorima.

Doprinos ispitivanih prediktora kriteriju stav prema varanju. Za kriterij stav prema varanju, značajnim prediktorom u prvom koraku hijerarhijske regresijske analize pokazala se varijabla vrsta fakulteta, pri čemu su studenti Pravnog fakulteta iskazivali negativniji stav prema varanju u odnosu na studente drugih fakulteta. Mračne osobine ličnosti, kao ni indeks moralnog rasuđivanja, uz kontrolu varijabli spola i fakulteta sudionika, za kriterij stav prema varanju nisu dosegle značajnost niti u jednom koraku regresijske analize. S obzirom na ove rezultate može se zaključiti kako na temelju mračnih osobina ličnosti te stupnja moralnog razvoja nije moguće predvidjeti kakav stav osoba zauzima prema kršenju moralnih normi ponašanja u akademskom okruženju. U skladu s tim, Murdock, Hale i Weber (2001) navode kako studenti većinom na varanje gledaju kao na izrazito nemoralno ponašanje, neovisno o tome što se i sami uključuju u takve aktivnosti. Dakle, iako je na temelju psihopatije moguće

očekivati veću prevalenciju varanja, takve osobe neće nužno iskazivati i pozitivnije stavove prema varanju.

Prvom hipotezom istraživanja pretpostavljeno je postojanje razlika u čestini i stavovima prema varanju između studenata različitih fakultetskih usmjerenja, pri čemu se očekivalo da će studenti Pravnog fakulteta biti najviše skloni ovakvim oblicima ponašanja i stavova, dok će studenti Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti biti najmanje podložni takvom ponašanju. Također, pretpostavka je bila da se studenti i studentice neće međusobno razlikovati niti u jednoj od navedenih mjera. Suprotno hipotezi, studenti Pravnog fakulteta bili su najmanje skloni ovakvim ponašanjima, te su imali najmanje pozitivne stavove prema takvim nemoralnim aktima, dok se studenti preostala dva fakulteta nisu međusobno razlikovali niti u jednoj od navedenih mjera. Nadalje, utvrđeno je kako su se muškarci i žene međusobno razlikovali u čestini varanja, pri čemu su muškarci varali više nego žene. S druge strane, nije postojala razlika s obzirom na iskazanu prihvatljivost varanja niti s obzirom na spol sudionika. Zbog svega navedenog, prva hipoteza istraživanja u potpunosti je odbačena. Što se tiče druge hipoteze istraživanja, pretpostavka je bila da će osobe s višim rezultatima na subskalama mračne tetrade biti sklonije iskazivanju pozitivnih stavova prema varanju, te da će češće i prakticirati takva ponašanja, a psihopatija će biti najznačajniji prediktor oba kriterija. Nadalje, očekivalo se da će se osobe s visokim rezultatima na testu moralnog rasuđivanja rjeđe uključivati u takve aktivnosti te će pokazivati manje pozitivan stav prema varanju u akademskom okruženju. S obzirom da se, od svih navedenih varijabli, jedino psihopatija pokazala značajnim prediktorom čestine varanja, dok za kriterij stav prema varanju niti jedna od spomenutih varijabli nije utvrđena kao značajan prediktor, druga hipoteza istraživanja djelomično je potvrđena.

Metodološki nedostaci istraživanja

Potrebno se osvrnuti i na neke nedostatke provedenog istraživanja, a koji bi mogli utjecati na valjanost izvedenih zaključaka. Prije svega, istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku studenata triju osječkih fakulteta. S obzirom na to, udio sudionika sa svakog fakulteta nije bio ujednačen, te je omjer muškaraca i žena na nekim fakultetima bio nesrazmjernan (Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti; $N_{muškarci} = 8$, $N_{žene} = 94$; Pravni fakultet; $N_{muškarci} = 17$, $N_{žene} = 78$), a budući da se jedna od hipoteza odnosila na razlike između fakulteta, o njoj se ne može zaključivati jer je moguće da podaci odražavaju spolne, a ne razlike u fakultetskim usmjerenjima. Marsden, Carroll i Neill (2005; prema Williams i sur., 2010) ističu kako postoji razlika u učestalosti varanja s obzirom na fakultetsku orijentaciju, međutim, nailaze na istu nedoumicu, budući da je u fakultetskim usmjerenjima u kojima je pronađena veća zastupljenost

nemoralnog ponašanja veća prevalencija muškaraca u odnosu na žene. No, kako navode Whitley i suradnici (1999; prema Williams i sur., 2010), razlika s obzirom na fakultetsko usmjerenje značajno je važnija od one dobivene s obzirom na spol, budući da je utvrđeno kako žene ovih fakultetskih usmjerenja varaju jednako učestalo kao i njihovi muški kolege. Stoga, nije opravdano u potpunosti odbaciti nalaze dobivene ovim istraživanjem, već bi za točnije zaključke bilo poželjno provesti istraživanje s ujednačenim brojem muškaraca i žena za sve navedene fakultetske smjerove. Nadalje, sve skale korištene u ovom istraživanju oslanjale su se na samoiskaze, pa se uz njih veže mogućnost davanja socijalno poželjnih odgovora. S obzirom da je tema istraživanja osjetljive prirode, treba očekivati nešto niže rezultate na subskalama mračne tetrade, kao i iskazivanje socijalno prihvatljivih odgovora na subskalama čestine i stavova prema varanju. Također, neke od varijabli se na ovom uzorku ne distribuiraju normalno, a s obzirom da su primjenjivani parametrijski testovi, potrebno je biti oprezan u interpretaciji, barem što se tiče podataka dobivenih za te subskale. Osim toga, prilikom prikupljanja podataka, upotrijebljen je veliki broj upitnika, od kojih neki nisu korišteni za potrebe ovog istraživanja. Zbog toga je istraživanje u prosjeku trajalo 50 minuta, pa su na odgovore sudionika mogli utjecati i umor i dosada. Zaključno, kao mjera moralnog razvoja korišten je Test moralnog rasuđivanja, te se indeks moralnog rasuđivanja, izračunat iz podataka dobivenih korištenjem ovog testa, nije pokazao značajno povezan niti s jednom drugom varijablom u istraživanju niti je bio značajan prediktor u objašnjenju niti jednog kriterija. S obzirom da je dosadašnjim istraživanjima utvrđena povezanost ove varijable s ostalim korištenim u ovom istraživanju, moguće je da je do iskrivljivanja rezultata ovog testa došlo zbog nerealnosti dilema prikazanih testom. Naime, Fleming (2005; prema Carević, 2016) navodi kako je moralno ponašanje velikim dijelom pod utjecajem emocija. Kako hipotetski likovi iz priča nisu mogli kod sudionika izazvati snažne emocije, koje bi se pojavile u stvarnom životu, oni su odluke donosili u skladu s normama za koje smatraju da bi bilo potrebno poštovati, no ne nužno i s onima koje u stvarnom životu zaista i primjenjuju. Zaključno, s obzirom da je provedeno istraživanje korelacijsko, nemoguće je donositi zaključke o uzročno-posljedičnim vezama pa bi svakako bilo dobro provesti istraživanje u kojem bi se ovi nalazi detaljnije ispitali.

Zaključak

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku studenata s tri fakulteta u Osijeku (Građevinski fakultet, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti i Pravni fakultet). Istraživanju je ukupno pristupio $N = 331$ sudionik, a statistička obrada provedena je na ukupno $N = 274$ sudionika. Od tog broja $N = 195$ (71.2 %) je bilo ženskog spola. Cilj istraživanja bio je ispitati obilježja varanja u akademskom okruženju te odnos varanja, mračnih osobina ličnosti i moralnog rasuđivanja. Dobivenim rezultatima u potpunosti je odbačena prva hipoteza istraživanja. Utvrđeno je postojanje spolnih razlika u čestini varanja, te razlika u čestini varanja s obzirom na fakultetsko usmjerenje. Međutim, suprotno predviđanjima, utvrđeno je da su studenti Pravnog fakulteta najmanje skloni takvom ponašanju, dok se studenti Građevinskog i Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti međusobno ne razlikuju u učestalosti takvog ponašanja. U stavovima prema varanju nije utvrđena razlika niti s obzirom na spol, niti s obzirom na različita fakultetska usmjerenja. Druga hipoteza djelomično je potvrđena, naime, psihopatija se pokazala značajnim prediktorom čestine varanja, a dok za ostale mjere mračne tetrade nije utvrđen značajan doprinos niti jednom od zadanih kriterija. Indeks moralnog rasuđivanja, kao mjera moralnog razvoja, nije se pokazao značajno povezanim niti s jednim od kriterija.

Literatura

- Aybek, E. C., Çavdar, D., i Özabacı, T. M. N. (2015). University students' moral judgment and emotional intelligence level: A model testing. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 191, 2740-2746.
- Book, A., Visser, B. A., Blais, J., Hosker-Field, A., Methot-Jones, T., Gauthier, N. Y., i D'Agata, M. T. (2016). Unpacking more "evil": What is at the core of the dark tetrad?. *Personality and Individual Differences*, 90, 269-272.
- Bulut, T. (2017). The Concept of Sadism in the Current Empirical Literature. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 1 (36), 23-41.
- Campbell, J., Schermer, J. A., Villani, V. C., Nguyen, B., Vickers, L., i Vernon, P. A. (2009). A behavioral genetic study of the Dark Triad of personality and moral development. *Twin Research and Human Genetics*, 12(2), 132-136.
- Carević, I. (2016). Moralno rasuđivanje studenata različitog studijskog usmjerenja. Završni rad. Zadar: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zadru.
- Furnham, A., Richards, S. C., i Paulhus, D. L. (2013). The Dark Triad of personality: A 10 year review. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(3), 199-216.
- Hren, D. (2008). Utjecaj visokoškolskog obrazovanja na razvoj moralnog rasuđivanja osoba mlađe odrasle dobi. *Neobjavljena doktorska disertacija*.
- Hren, D., Vujaklija, A., Ivanisevic, R., Knezevic, J., Marusic, M., i Marusic, A. (2006). Students' moral reasoning, Machiavellianism, and socially desirable responding: Implications for teaching ethics and research integrity. *Medical Education*, 40, 269-277.
- Jonason, P. K., Li, N. P., i Czarna, A. Z. (2013). Quick and dirty: Some psychosocial costs associated with the Dark Triad in three countries. *Evolutionary Psychology*, 11(1), 147470491301100116.
- Jonason, P. K., Li, N. P., i Teicher, E. A. (2010). Who is James Bond? The Dark Triad as an agentic social style. *Individual differences research*, 8(2), 111.
- Jonason, P. K., Strosser, G. L., Kroll, C. H., Duineveld, J. J., i Baruffi, S. A. (2015). Valuing myself over others: The Dark Triad traits and moral and social values. *Personality and Individual Differences*, 81, 102-106.
- King, P. M., i Mayhew, M. J. (2002). Moral judgement development in higher education: Insights from the Defining Issues Test. *Journal of moral education*, 31(3), 247-270.
- Kline, R. B. (1998). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford Press.

- Kljaić, S. (2005). Moral. U B. Petz (Ur.), Psihologijski rječnik. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Korunić, J. (2018). Mračna trijada, moralno odlučivanje i ideološka orijentacija kod političara i nepolitičara. Diplomski rad. Zadar: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zadru.
- Lind, G. (2015). Favorable Learning Environments for Moral Competence Development. A Multiple Intervention Study with 3.000 Students in a Higher Education Context. *International Journal of University Teaching and Faculty Development*, 4(4).
- Međedović, J. (2017). Aberrations in emotional processing of violence-dependent stimuli are the core features of sadism. *Motivation and Emotion*, 41(2), 273-283.
- Međedović, J., i Petrović, B. (2016). Can there be an immoral morality?: Dark personality traits as predictors of Moral foundations. *Psihologija*, 49(2), 185-197.
- Međedović, J., i Petrović, B. (2015). The Dark Tetrad. *Journal of Individual Differences*.
- Mehić, N., i Kardum, I. (2016). Eksperimentalna provjera uloge heuristika u moralnom prosuđivanju. *Psychological Topics*, 25(3), 381.
- Miller, A., Shoptaugh, C., i Wooldridge, J. (2011). Reasons not to cheat, academic-integrity responsibility, and frequency of cheating. *The Journal of Experimental Education*, 79(2), 169-184.
- Mitrić-Aćimović, D. (2015). Uloga moralnosti i organizacijskog konteksta u formiranju spremnosti za korupciju. (*Doctoral dissertation, University of Novi Sad. Faculty of Philosophy. Division of Psychology.*).
- Mitrić-Aćimović, D., i Nikolašević, Ž. (2014). Moralnost, materijalna oskudica i religioznost kao prediktori sklonosti ka prihvatanju korupcije. *Primenjena psihologija*, 7(2), 119-135.
- Myyry, L. (2003). *Components of morality: A professional ethics perspective on moral motivation, moral sensitivity, moral reasoning and related constructs among university students*. (Helsinki, Finland: Helsinki University Press).
- Murdock, T. B., Hale, N. M., i Weber, M. J. (2001). Predictors of cheating among early adolescents: Academic and social motivations. *Contemporary educational psychology*, 26(1), 96-115.
- Murdock, T. B., i Stephens, J. M. (2007). Is cheating wrong? Students' reasoning about academic dishonesty. *Psychology of academic cheating*, 229-251.
- Paulhus, D. L. i Jones, D. N. (2015). Measuring dark personalities via questionnaire. In G. J. Boyle, D. H. Saklofske & G. Matthews (Eds.), *Measures of personality and social psychological constructs* (pp.562-594). San Diego, CA: Academic Press.

- Pavlović, T. (2017). *Mračna strana vrednota: Povezanost Mračne trijade i osobnih vrijednosti u hrvatskom uzorku*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Hrvatskih studija u Zagrebu.
- Păiși Lăzărescu, M. P. (2012). A study on moral development during childhood. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 33, 816-820.
- Pavlin-Bernardić, N., Rovani, D., i Pavlović, J. (2017). Academic Cheating in Mathematics Classes: A Motivational Perspective. *Ethics & Behavior*, 27(6), 486-501.
- Plouffe, R. A., Saklofske, D. H., i Smith, M. M. (2017). The assessment of sadistic personality: Preliminary psychometric evidence for a new measure. *Personality and individual differences*, 104, 166-171.
- Rožić, A. (2017). *Povezanost crta ličnosti tamne trijade, emocionalne empatije i utilitarističke moralne prosudbe*. Diplomski rad. Rijeka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Rijeci.
- Sudić, M. (2017). *Deontičko rasuđivanje moralnim sadržajem*. Završni rad. Zadar: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zadru.
- Šimić Šašić, S., i Klarin, M. (2009). Varanje u srednjim školama u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini. *Društvena istraživanja*, 18(6 (104)), 999-1022.
- Štambuk, M., Maričić, A., i Hanzec, I. (2015). Cheating is Unacceptable, but... Teachers' Perceptions of and Reactions to Students' Cheating at Schools and Universities. *Croatian Journal of Education*, 17 (4), 259-288.
- Štulić, J. (2014). *Varanje na nastavi matematike: uloga motivacije za učenje i neutralizirajućih stavova*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Tokić, A. i Nikolić, M. (2017). Moral reasoning among Croatian students of different academic orientations. *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 6(2), 208-213.
- Trémolière, B., i Djeriouat, H. (2016). The sadistic trait predicts minimization of intention and causal responsibility in moral judgment. *Cognition*, 146, 158-171.
- Vuković, M. (2016). *Odnos moralnog rasuđivanja i nekih sociodemografskih karakteristika*. Završni rad. Zadar: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zadru.
- Wertag, A., Vrselja, I., Tomić, T. (2011). Provjera konstruktne valjanosti Paulhusovog i Williamsovog (2002) upitnika Mračne trijade D3-27. U: V. Kolesarić (ur.). Program i sažeci priopćenja, str. 180. 19. godišnja konferencija hrvatskih psihologa Vrijeme sličnosti i razlika - izazov psihologiji i psiholozima, Osijek, Hrvatska, 12-15.10.2011.
- Wildermuth, C., Souza, C. A. D. M., i Kozitza, T. (2017). Circles of ethics: The impact of proximity on moral reasoning. *Journal of business ethics*, 140(1), 17-42.

Williams, K. M., Nathanson, C., i Paulhus, D. L. (2010). Identifying and profiling scholastic cheaters: Their personality, cognitive ability, and motivation. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 16(3), 29.

